

Azerbaycan'ın İlk Uzman Restoratörü Ferhat Hacıyev (Sanat Faaliyeti ve Ülke Restorasyonu Tarihindeki Yeri)

Ragsana HASANOVA^{1*}

¹*Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Merkez
Yerleşkesi, 72060, BATMAN*

**raksana.hasanova@batman.edu.tr*

Özet: Azerbaycan'ın geleneksel el sanatları, halkımızın tarihi kadar eski ve çok zengindir. Kobustan kaya tasvirleri, prehistorik dönem sanatının ilk örnekleri olup, bunu izleyen dönemlerin müzelerde sergilenen seramik, metal, cam ve oyma sanatı örnekleri ile özellikle Ortaçağ'da dünyaca ün yapmış Tebriz'in dokuma ve minyatür sanatının ünik eserleri, tarih ve kültürümüzün zenginliğinden haber vermektedir.

Azerbaycan'da ilk müze 1920 yılında, Bakü'de kurulmuştur. Müzecilik tarihi oldukça eskiye dayanan ülkede depolanan eser sayısı, malzeme, tür ve yapım tekniğinden kaynaklı çok çeşitlidir. Dolayısıyla, böylesine zengin eserleri depo ve arşivlerinde bulunduran Azerbaycan, elbette, eserlerin korunması ve sergilenmesi konusunda ilk yıllarda ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Bu anlamda, müze eserlerinin restorasyonu, Azerbaycan'da geçen asrın 50'li yıllarında yaşamış, yeteneği ile dikkat çeken eşsiz ressam ve restoratör, Ferhat Hacıyev İbrahim oğlu ile başlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sanat eserleri, Restorasyon, Konservasyon, Envanter, Sergi*

Abstracts: Azerbaijan's traditional crafts, our history is so old and very rich. Gobustan rock depictions, the first examples of prehistoric exhibited museums, ceramics, metal, glass and carved art samples with especially in the Middle Ages the world-famous Tabriz weaving and miniature works of art, gives of our history and culture the richness news.

The first museum in Baku, in Azerbaijan 1920 was established. Museology is based on very old history in the country number of works stored material, type and construction techniques are many and varied with in Azerbaijan there is artifacts and archives rich repository of course, preservation and exhibition of the works in the first year has

experienced serious difficulties in restoration of museum of artifacts, of the last century in Azerbaijan lived in the 50s, attention to with the ability unique painter and restorer Ferhat Hacıyev İbrahim begin with to son.

KeyWords: *Works of Art, Manuscripts, Restoration, Conservation, Inventory, Exhibition*

GİRİŞ

Azerbaycan'ın geleneksel el sanatları, halkımızın tarihi kadar eski ve çok zengindir. Kobustan kaya tasvirleri, prehistorik dönem sanatının ilk örnekleri olup, bunu izleyen dönemlerin müzelerde sergilenen seramik, metal, cam ve oyma sanatı örnekleri ile özellikle Ortaçağ'da dünyaca ün yapmış Tebriz'in dokuma ve minyatür sanatının ünik eserleri, tarih ve kültürümüzün zenginliğinden haber vermektedir.

Günümüzde, Avrupa, Asya ve Amerika'nın müze ve özel koleksiyonlarında sergilenen bu eserler, ülke mirasının eşsiz örnekleridir [1].

Sovyet Rusya'sına birleşen, Azerbaycan'da ilk müze 1920 yılında Bakü'de kuruldu [2]. Müzecilik tarihi oldukça eskiye dayanan ülkede depolanan eser sayısı, malzeme, tür ve yapım tekniğinden kaynaklı çok çeşitlidir. Dolayısıyla, böylesine zengin eserleri depo ve arşivlerinde bulunduran Azerbaycan elbette, eserlerin korunması ve sergilenmesi konusunda ilk yıllarda ciddi sıkıntılar yaşamıştır.

Azerbaycan'ın il ve ilçelerinde, teşhirde ve arşivde bulunan çok sayıda sanat eseri, her gün yüzlerce turist ve yerli ziyaretçilerle buluşmaktadır. Tarihimizin nadir sanat örnekleri olan bu eserler, kuşkusuz, müze ortamında özel şartlarda korunmalıdır. Ancak, bugün dahi yetersiz uzman kadrosunun bulunduğu müzelerde, bazı eserlerin, farklı türden bozulmalarla yüz yüze kaldığı bilinmektedir. Bu anlamda, Azerbaycan'da geçen asrın 50'li yıllarında yaşamış, yeteneği ile dikkat çeken eşsiz ressam ve restoratör Ferhat Hacıyev İbrahim oğlunun rolü, çok büyüktür.

1. FERHAT HACIYEV'İN HAYATI

Ferhat Hacıyev 1929 yılında, Azerbaycan'ın Şamahı kentinde dünyaya gelmiştir. Babası İbrahim Bey, II. Dünya savaşı gazisi, annesi Saltanat Hanım ise Şamahı'nın ilk eğitilmiş öğretmenidir. Saltanat Hanım, dönemin petrol zengini, hayırsever iş adamı Hacı

Zeynelabidin Tağıyev'in açtığı gimnazyumun ilk mezunlarından olup, oğlu Ferhat'ın, resim ve müzik alanında ilk öğretmeni olmuştur. Saltanat Hanımın fedakarlığı, oğlunun ileriki sanat faaliyetinde elde ettiği büyük başarılarına ulaşmasına ön ayak olmuştur.

Çocukluktan sanata sevgisi ile bilinen Hacıyev, 1945-51 yıllarında, ülkenin tek resim okulu olan "Azim Azimzade Ressamlık Okulu'nu" başarı ile tamamlamıştır (Resim 1).

Resim 1: F. Hacıyev, yağlı boya tablo çalışmaları
(Azim Azimzade Ressamlık Okulu, 1945-1951 yılları)

Bakü'de ressamlık okulunu bitirdikten sonra, yağlı boya üzerine aldığı eğitimin derinliklerine sahip olmak için eğitimini devam ettirmeye karar veren Hacıyev, 1951 yılında Moskova'da, Sovyet Kültür Bakanlığına bağlı "Surikov Ressamlık Enstitüsünün" Devlet Merkez Restorasyonu Laboratuvarında eğitim almaya başlar (Resim 2).

Resim 2 (a)

Resim 2 (b)

Resim 2 (c)

Resim 2 (d)

Resim 2: F. Hacıyev'in Moskova'da öğrencilik yılları (1951-1957)

Resim 3 (a)

Resim 3 (b)

Resim 3: Tablo restoratörlerinin ilk mezunları, Ferhat Hacıyev'in mezuniyet fotoğrafı

2. FERHAT HACIYEV'İN AZERBAYCAN RESTORASYON TARİHİNDEKİ ROLÜ

1957 yılında eğitimini tamamlayan Ferhat Hacıyev, Bakü'ye uzman restoratör olarak döner ve aynı yılın Eylül ayında, Rüstem Mustafayev adına Azerbaycan Devlet Güzel Sanatlar Müzesinde, Azerbaycan tarihinde ilk restoratör olarak göreve atanır (Resim 3).

Azerbaycan'da 1957 yılına kadar kurulan hiçbir müzede restoratör olmadığından, Hacıyev'in önünde çok uzun ve zorlu bir yol vardı. Çalışkan ve başarılı genç restoratör, binlerce eser bulunan müzede tek başına mücadele etmeye başlar. Hacıyev çalıştığı müze dışında, kalan zamanlarını diğer müzelerin eserlerinin onarılması için harcıyordu. Müzede daha önce restoratör olmadığından, restorasyon laboratuvarı da bulunmamaktaydı. Meslek hayatına müzenin karanlık ve rutubetli bodrum katındaki küçük odada başlayan genç restoratör, yaktığı meslek sevgisinin mumu ile Azerbaycan restorasyon tarihinde sönmez, ışıklı bir yol açtı.

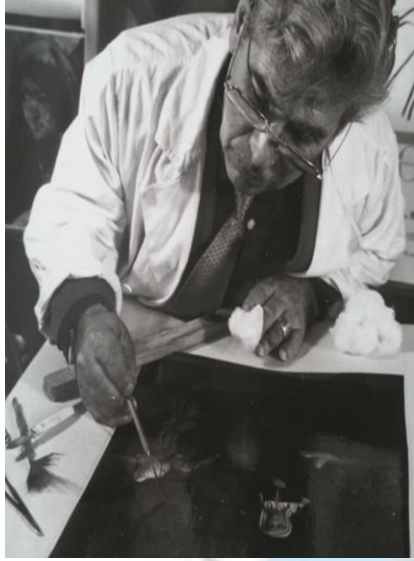
Tek başına olmak restoratör için hem fiziki, hem de manevi açıdan zor olduğundan Hacıyev, sanatın çeşitli dallarında uzmanlığını almış restoratörler yetiştirilmesi gerektiğinin farkındaydı. Uzun zaman bodrum katında faaliyet gösteren

sanatçı, restorasyon atölyesinde 100-e yakın ünlü ressamın yağlı boya tablolarını onararak, eserleri yok olmaktan kurtarmıştır. Restoratör, Azerbaycan'ın XVIII.-XX. yüzyıl ünlü yağlı boya ressamlarından Behruz Kengerli, Azim Azimzade, Mir Möhsün Nevvab, M. Abbasov, T. Cavadov kardeşleri, Toğrul Nerimanbeyov, Tahir Salahov, M. Abdullayev; ünlü Rus ressamlarından Tropinin, Korovin, Ayvazovski, Borovikovski, Kandinskiy, Şagal, Vereşagin, Maşgov ve XVII. yüzyıl Hollanda ressamları ile diğer Avrupa ülkelerinin Andrea Del Sarto, Julien Dupre, Yan Stuk gibi sanatçıların yapıtlarının restorasyon ve konservasyonunu başarılı bir şekilde yapmakla, kısa sürede ün kazandı.

Ferhat Hacıyev 1958 yılında, Hollanda ressamının “Manastır Eczanesi” tablosunun onarımına başladı. Henüz restorasyon laboratuvarı ve hiçbir restorasyon makinelerinin bulunmadığı bir ortamda eser onarımına başlayan Hacıyev, 1962 yılına kadar süren çalışmasını tek başına ve yüksek kalitede tamamlamıştı. 4 yıl süren zorlu onarım işinin sonunda, eser sergi salonundaki yerini alarak ziyaretçilere sunuldu (Resim 4-7).

Resim 4: “Manastır Eczanesi” (Env. No: 333\3167, Yağlı boya, 46x37.5 cm.)
Restorasyon öncesi tabloda büyük ölçüde boya kayıplarının oluşu görülmekte

Resim 5: F. Hacıyev, çalışma sırasında, tablonun restorasyon aşaması

Resim 6: 1962 yılı tablonun restorasyon aşaması

Resim 7: Restorasyon sonrası, (1978) (sergiden kesitler)

F. Hacıyev, çalıştığı Güzel Sanatlar Müzesi dışında, diğer il ve ilçe müzelerine de, sık-sık yardım göstermek ve tavsiyelerde bulunmak için giderdi [3].

Azerbaycan Tarih Müzesinin incilerinden sayılan Hacı Zeynelabidin Tağıyev'in yağlı boya portresi, müzenin "Tasviri Sanat" deposunun eseridir. Bu eser, restoratörün onardığı en zor yapıtlardandır.

Azerbaycan Tarih Müzesinin mevcut binasının sahibi, petrol zengini, Hacı

Zeynelabidin Tağıyev'in siparişi ile ünlü Rus ressamı İ.İ. Brodski (1883-1939) tarafından Bakü'de yapılmıştır. 1911 tarihli yapıtta, ressam Tağıyev'i, başarılarından dolayı kazandığı madalyonlarla süslü elbisede; gösterişli, tam boy portresini yapmıştır[4].

Tağıyev'in konağındaki özel mücevherlerin bulunduğu kasada korunan tablo, Sovyetler döneminde müzeye dönüştürüldükten sonra, buradaki birçok eser gibi, bakımsızlıktan ciddi zarar görmüştür.

1959 yılında, Ferhat Hacıyev müzenin bodrum katında, yüzlerce eski halıların altında, keteninden fark ettiği tabloyu kurtarmıştır; yağlı boya eserin boyaları dökülmüş, keten yırtılmış ve eser üzerinde çizikler-çatlaklar oluşmuştu (Resim 8-10). Ancak, bir yıl içerisinde onarımı tamamlanan bu eser de, müzedeki yerini almıştır [5].

Resim 8: Tağıyev portresi, restorasyon öncesi
(Env. No: 4392/743; 238 x 129 cm)

Resim 9: Portrenin restorasyon sonrası durumu

Resim 10: 1960 yılında restorasyonu tamamlanan tablo, müzede sergilenmeye başlandı

Onarılan yüzlerce eserde emeği bulunan restoratör, 1961 yılında “Ressamlar İttifakına” üye seçilmiştir. 1966 yılında ise Hacıyev, kısa süre zarfında elde ettiği başarılarından dolayı, Sovyet Kültür Bakanlığına bağlı “Genel Görsel Sanat Yönetmenliği'nin”, Uzmanlık belgesi ile ödüllendirilmiştir. 1970 yılında UNESCO bünyesinde, İCOMOS uluslararası konseyine üye seçilmiştir. Sözü edilen yıllarda düzenlenen birçok uluslararası kongre ve sempozyumlara konuşmacı olarak katılmıştır.

Uzun uğraşlar sonunca Ferhat Hacıyev'in gayretleri sonuç vermiş ve 14 yıl sonra, 1971 yılında, Rüstem Mustafayev adına Azerbaycan Devlet Güzel Sanatlar Müzesinin bünyesinde faaliyet gösteren “Merkezi Restorasyon Atölyesi” kurulmuştur. Daha önce müzenin bodrum katında bulunan merkezi atölye, Bakü, Kale içerisinde (İçerişehir) yer alan Beyler Mescidine taşınmıştır.

F. Hacıyev o dönem büyük kızına, mesleğin derin sırlarını aşıyordu. Gülşen Hacıyeva, onun yetiştirdiği ilk öğrencisi olup, kağıt eser restoratörü idi. Atölyede, ayrıca üç restoratör daha bulunmaktaydı; yağlı boyada, A. Aliyev, halı ve düz dokumada G. Reyim ve metal eserlerde R. Askerov (Resim 11-14).

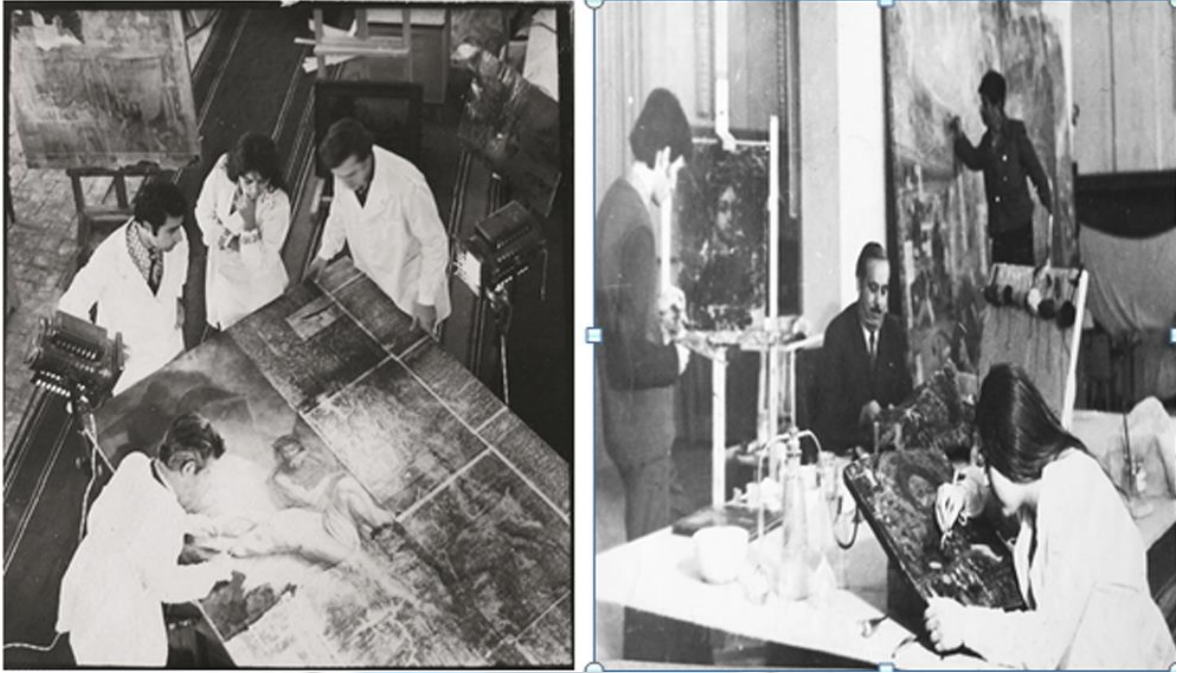
Resim 11: F. Hacıyev ve kızı Gülşen Hacıyeva

Resim 12: Restorasyon atölyesinde, 1966 yılı

Resim 13: Merkezi Atölye, Beyler Mescidine taşındıktan sonraki 1970'li yıllar

Resim 14: Atölyedeki çalışmalardan görüntüler

F. Hacıyev, atölyedeki her türlü yapıtı onaracak uzmanlardan oluşan bir kadro kurmayı başarmıştı. Hacıyev aynı zamanda ileride yetişecek olan restoratör adaylarını da, yetenekleri doğrultusunda yönlendiriyordu. Ancak, ne yazık ki, restoratör bu konuda da yalnızdı ve koruma-onarım alanında eleman yetiştirecek eğitim kurumlarının ülkede açılması daha uzun sürecekti. Bu yüzden Hacıyev, öğrencilerine çok sayıda ödevler veriyor ve onlara benzer eserler üzerinde çalışmalarını tavsiye ediyordu (Resim 15).

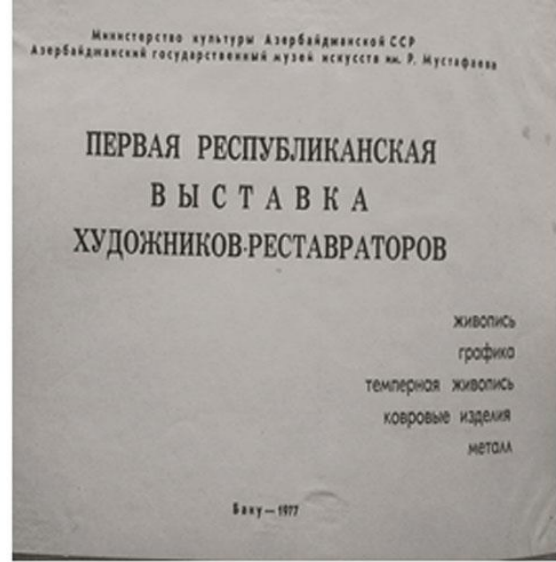

Resim 15: F. Hacıyev, öğrencileri ile birarada

1978 yılında, restoratör ressamların “İlk Cumhuriyet Sergisi” adı altında, 1971 yılından bu yana onarılan tüm eserlerin sergisi düzenlenir ve burada 223 eser sergilenir. Söz konusu eserlerin 170’den fazlası da yine, uzman restoratör Ferhat Hacıyev’in fırçasından çıkmıştır (Resim 16-20) [6].

Resim 16: 1978 yılı sergisinin kataloğu

Resim 17: Aynı sergi kataloğunun iç kapağı

Resim 18: 1978 yılı, ressam restoratörlerin “Birinci Cumhuriyet Sergisi” afişi

Resim 19: Sergi davetiyesi

Resim 20: 1978 yılı sergi açılışından görüntüler;
merkezde, Azerbaycan'ın ünlü halı ressamı Latif Kerimov

Sergide onarılan, Azerbaycan Güzel Sanatlar Müzesine ait eserlerin yanı sıra, Hacıyev ve öğrencileri, Şirvanşahlar Sarayı, Devlet ve Tarih Mimarlık Müze Kompleksi, Azerbaycan Devlet Dil Tarih Müzesi, V.İ. Lenin adına Merkezi Müzenin Bakü şubesi, Azerbaycan Tarih Müzesi ve M. Azizbeyov'un Ev Müzesine ait onlarca eseri onararak tarihe kazandırmışlardır (Resim 21).

Resim 21: 1978 yılı, Sergiden görüntüler

Azerbaycan Güzel Sanatlar Müzesinin 813 envanter numaralı, ressam G.V. Fedarov'a ait "Promete'yi zincirleyen volkan" isimli yağlı boya tablosunun onarım

aşamalarını gösteren fotoğraflarla birlikte sergilenmesi, çok büyük ilgi çekmiştir. Onarımına 1969 yılında başlanan eser, tam 7 yıl sonra, 1976 yılında tamamlanmıştır [7]. (Resim 22-24).

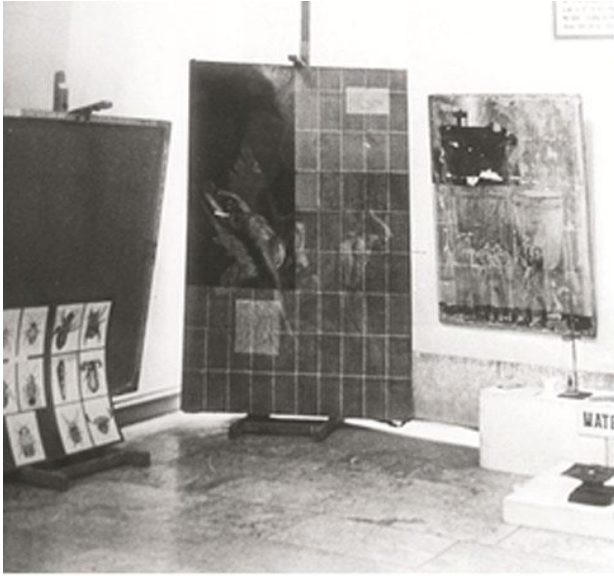
Resim 22: "Promete'yi Zincirleyen Volkan" (213x149 cm. ölçülerinde), onarım öncesi ve onarım aşaması, 1969

Resim 23 (a)

Resim 23 (b)

Resim 23: Tablonun restorasyon aşamaları

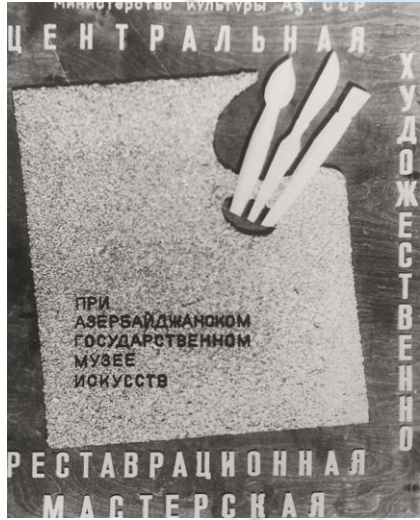
Resim 24: "Promete'yi Zincirleyen Volkan",
restorasyon sonrası, 1976

Müzeyle bağı olarak faaliyet gösteren merkezi restorasyon atölyesinin

uzmanları, diğer il ve ilçelerin eserlerini onarmakla kalmıyor, aynı zamanda depolarda koruma şartları; mikroorganizmalardan koruma yöntemleri, depolama, paketleme yöntemleri, ısı ve nem oranı gibi konularda, seminerler veriyorlardı. Bilimsel araştırmalarını gittikçe büyüyen kurum, tek bir müzeye bağlı kalarak çalışmazdı.

3. Sonuç

Ferhat Hacıyev'in hayali, bütün yurda yetecek donanımda bir merkez restorasyonu laboratuvarı kurmaktı. Bu arzu çok uzak değildi; azim, sabır ve istekle çalışan Hacıyev, ekibiyle birlikte, bu çalışmanın da altından kalkacağına emindi. Nihayet, 1980 yılında, ilmi statü verilerek, bilimsel araştırma merkezine çevrilen kurum, "Müze Servetleri ve Hatıra Eşyalarının Bilimsel Restorasyon Merkezi" adını aldı (Resim 25-26) [8].

Resim 25: F. Hacıyev tarafından tasarlanan "Merkez Restorasyon Atölyesi" logosu, 1971-1980 Resim 26: F. Hacıyev, 1980 yılı

Merkez, hiçbir müzeye bağlı olmaksızın, ülke müzelerindeki eserlerin onarılmasına ve korunmasına rahatlıkla müdahale edebilecek donanıma sahipti. Söz konusu merkezde, 1957-1959 yıllarında önce yağlı boya ve kâğıt eserlerin analiz aşamalı, bilimsel yöntemlerle başlayan onarım teknikleri, zamanla, halı, ahşap ve metal eserlere de başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Sovyetler Birliği'nde, Moskova, Sankt-Petersburg ve Vilnius kentlerinde mevcut olan "Merkez Restorasyon Laboratuvarının" dördüncüsü, 1980 yılında, Hacıyev'in çabaları sonucu Bakü'de kurulmuştur. Bu laboratuvar aynı zamanda, Kafkas ülkelerinde kurulan restorasyon laboratuvarlarının da ilki idi. Günümüzde söz konusu laboratuvar, 30'a yakın uzman restoratör çalışmakta

olup, kaydı bilinen 9 bine yakın eser onarılmıştır (Resim 27) [9].

Resim 27: 1980 yılında kurulan Merkez Laboratuvarının F. Hacıyev tarafından tasarlanan yeni logosu

Merkezde, 4 büyük bölüm aktif faaliyete başladı;

- Bilimsel Araştırmalar Bölümü
- Yağlı Boya Eserlerin Restorasyonu Bölümü
- Kağıt Eserlerin Restorasyonu Bölümü
- Geleneksel el sanatlarının Restorasyonu Bölümü

Ferhat Hacıyev, yetiştirdiği uzman restoratörleri, her bölüme, bölüm sorumlusu (şube müdürü) olarak atadı. Uzun yıllar babasından mesleğin sırlarını öğrenen Gülşen Hacıyeva, “Kağıt Eserlerin Restorasyonu” bölümüne yeni elemanlar alarak, çok büyük sabırla onları yetiştirmeye devam etti (Resim28-29).

Resim 28: Kağıt Eserlerin Onarımı Laboratuvarı, Gülşen Hacıyeva, 1980'li yıllar

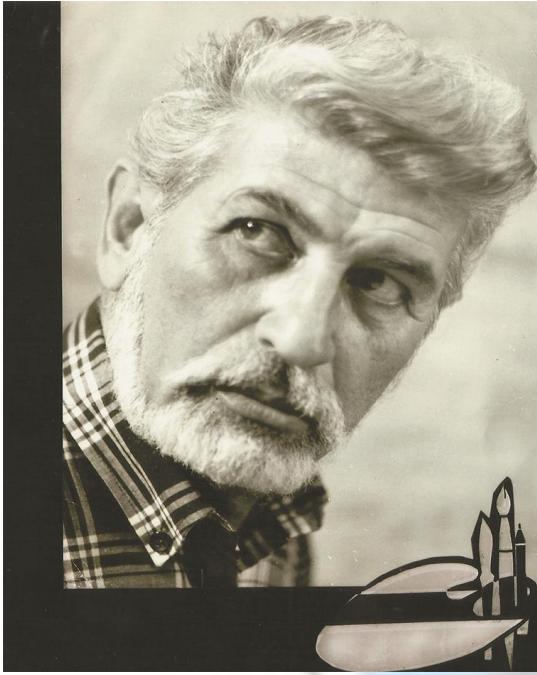
Resim 29: Gülşen Hacıyeva, öğrencileri ile bir arada, 1980'li yıllar

Kâğıt eserlerin restorasyon ve korunması da, 1960'lı yıllarda, Ferhat Hacıyev'in teşebbüsü ile başlamıştır. 1980 yılında, şubenin/bölümün kurulmasıyla işler, bilimsel ilke ve esaslara tam manada uygun bir şekilde ve geniş çapta yürütülmeğe başlandı. Yurdun tüm il ve ilçe müzelerinden kâğıt esaslı eserler; karakalem çalışmaları, tiyatro afişleri, elyazmaları, kitaplar, akvarel ve ofort gravürler, harita vs. getirilerek, büyük ustalıkla onarılıyordu (Resim 30).

Resim 30: A. Azimzade Karakalem, 1980, Restorasyon öncesi ve sonrası

Binlerce eser onaran ve onlarca restoratörü bulunan onarım merkezine tahsis edilen tek bir mescit binası, oldukça yetersiz kalıyordu. Ferhat Hacıyev, zorlukla kurduğu bu atölyenin, analiz makineleriyle donatılmış büyük bir binada faaliyet göstermesi arzusundaydı. Soğuk ve tamirsiz bir binada hiçbir beklenti içinde olmadan fedakarcasına uzun yıllar emek veren Ferhat Hacıyev, en zoru aşmış ve sağlam temeller üzerine kurduğu bilim okulunda, onlarca uzman restoratör yetişmişti. Ancak, ne yazık ki, bitmeyen sorunlara daha fazla direnemeyen üstat, çok sevdiği laboratuvarında, 17 Aralık 1987 yılında geçirdiği kalp krizi sonucu, 58 yaşında vefat etmiştir [10], (Resim 31-32).

Resim 31: Ressam Restoratör Ferhat Hacıyev, 1987

Resim 32: F. Hacıyev'in palitrası

Bugün dahi, aynı gücüyle çalışmaya devam eden merkez laboratuvarı, Ferhat Hacıyev'in bizzat yetiştirdiği veya öğrencilerinin yetiştirdikleri restoratörler tarafından aktif bir şekilde faaliyetini sürdürmektedir. Günümüze ulaşan nice eserde imzası bulunan Ferhat Hacıyev, Azerbaycan Restorasyon tarihine adını altın harflerle yazdırmıştır [11].

KAYNAKLAR

- [1] Rasim EFENDİYEV, 1980, Bakü. "Azerbaycan sanat eserleri dünya müzelerinde" kitabı, s 7
- [2] Naile VELİHANLI, 2000, Bakü. "Azerbaycan'da Müzecilik Tarihi", AMEA Milli Azerbaycan Tarih Müzesi Toplusu kitabı, s 5
- [3] Ziyadhan ALİYEV, 2007, Bakü. "Kurtarılmış Güzellik" kitabı, s 25
- [4] Ziyadhan ALİYEV, 1989, Bakü. "Bir portrenin tarihi". Edebiyat ve Güzel sanatlar dergisi, s 25
- [5] Babahan BABAYEV, 28.08.1999, Bakü. "Hacı Zeynelabidin'in tek portresini hayata döndürdü". Azadlık gazetesi, s 8
- [6] G. HACIYEVA, Hicran BABAYEVA 1977, Bakü. "Restoratör-ressamların ilk Cumhuriyet sergisi". Katalog, s 14
- [7] Melahet RZAYEVA, 1995, Bakü. "Restoratör" Azerbaycan gazetesi, № 143(8339), s 7
- [8] Hicran BABAYEV, 1999, Bakü. "Дороги жизни ФАРХАДА ГАДЖИЕВА (Ferhat HACIYEV'in hayat yolu)". Vışka gazetesi, s 20

- [9] Ziyadhan ALİYEV, 2007, Bakü. “Kurtarılmış Güzellik” kitabı, s 9
[10] V.OTRADİNSKİY, 31.12.1970. “Restoratör Ferhat HACİYEV”. Vışka gaztesi, s 9
[11] İsrayıl MUSTAFAYEV, 06.11.1968. “Sabrın Tükenmez İmkanları”. Edebiyat ve
Güzel sanatlar dergisi, s 15

